

Derek Tidball

Idolii
din preajma
amvonului

Traducere de Ciprian Simuț

Casa Cărtii, Oradea
2013

© Derek Tidball 2011

Toate drepturile rezervate.

Apărută în limba engleză cu titlul *Preacher Keep Yourself from Idols*. Tradusă și tipărită cu permisiunea Inter-Varsity Press, Nottingham, Marea Britanie.

Toate drepturile asupra ediției în limba română aparțin editurii Casa Cărții.

Orice reproducere sau selecție de texte din această carte este permisă doar cu aprobarea în scris a editurii Casa Cărții, Oradea.

Idolii din preajma amvonului

Derek Tidball

Copyright © 2013 Casa Cărții

OP 2, CP 30,

410670 Oradea

Tel./Fax: 0259-469057; 0359-800761; 0728-874975

E-mail: info@ecasacartii.ro

www.ecasacartii.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
TIDBALL, DEREK

Idolii din preajma amvonului / Derek Tidball ;

trad.: Ciprian Simuț. - Oradea : Casa Cărții, 2013

Index

ISBN 978-606-8282-74-9

I. Simuț, Ciprian (trad.)

28

Traducerea: Ciprian Simuț

Editarea: Teofil Stanciu

Tehnoredactarea: Vasile Gabrian

Coperta: Marius Bonce

Tiparul executat la Findata srl, Oradea, www.findata.eu

CUPRINS

<i>Cuprins</i>	7
<i>Abrevieri</i>	9
<i>Prefață</i>	11
<i>Introducere: Natura idolatriei</i>	13
Idolii sinelui	
1. Idolul amvonului.....	21
2. Idolul autorității.....	35
3. Idolul popularității	47
Idolii veacului	
4. Idolul succesului	59
5. Idolul divertismentului.....	71
6. Idolul noutății	83
7. Idolul secularizării.....	97
Idolii slujbei de predicare	
8. Idolul oratoriei	111
9. Idolul urgenței	123
Idolii lucrării	
10. Idolul profesionalismului.....	135
11. Idolul supraaglomerării	143
12. Idolul familiarității	151
<i>Epilog</i>	161
<i>Index de referințe biblice</i>	163

ABBREVIERI

BST	The Bible Speaks Today series
DNTT	<i>Dictionary of New Testament Theology</i>
JSNTS	<i>Journal for the Study of the New Testament Supplement</i>
JSSR	<i>Journal for the Scientific Study of Religion</i>
NPNF	Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church
PNTC	Pillar New Testament Commentary
SNTS	Society for New Testament Studies
WBC	Word Biblical Commentary

PREFAȚĂ

Există o sumedenie de cărți despre predicare, iar mie îmi este groază să adaug la numărul lor. Sunt îndatorat multora care au scris înaintea mea despre acest domeniu, fapt evident pentru oricine va citi această carte, dar nu în ultimul rând unor cărți, clasice de acum, scrise de Phillips Brooks, C.H. Spurgeon și P.T. Forsyth, care încă au multe de spus predicatorilor de azi, în ciuda vechimii lor. Așadar, de ce încă o carte?

Seminarul Teologic Gordon-Conwell m-a invitat în martie 2010 să prezint Prelegerile „Okenga” despre Predicare. A fost un privilegiu, dar și o sarcină dificilă, nu doar datorită numelui cu care au fost asociate prelegerile, ci și datorită contribuției pe care a avut-o și continuă să o aibă acest seminar la domeniul homileticii. Apoi, din moment ce prelegerile au loc anual, ce aș fi putut spune în plus față de ceea ce spuseseră alții până la mine? Totuși, în timp ce mă gândeam la tema mea, am decis să abordez problema dintr-un alt unghi și să propun spre analiză câteva din ispitele cu care se confruntă predicatorii, ca să iau astfel în discuție niște probleme contemporane, dar să fac acest lucru într-un mod pozitiv. Cunoscându-mi propria inimă, sunt conștient că predicatorii sunt supuși ispitelor idolatriei la fel ca oricare alt creștin, chiar dacă idolii care îi seduc sunt specifici chemării pe care o au. Noi, predicatorii, trebuie să fim vigilenți, așadar, vizavi de cântecul seducător al idolilor, dar să rămânem de neclintit în fața lor. Această analiză ar putea fi de folos și altor destinatari decât cei care s-au adunat acolo pentru a o auzi.

Părtășia comunității de la Gordon-Conwell este întotdeauna înnobilitoare iar eu le sunt mulțumitor în mod special lui

David Horn, Scott Gibson, Jeffery Arthur și Ken Swetland, care ne-au primit cu bucurie și au avut grijă de Diane și de mine pe durata vizitei. Recunoștința mea față de ceilalți este mare și îi include pe prietenii cu care am discutat diferitele părți ale acestei lucrări, dar și lui Jenny Aston de la London School of Theology și familiei mele. Cartea este dedicată lui David Coffey, fostul secretar general al Alianței Baptiste Mondiale. David a împărtășit multe evenimente semnificative cu mine și cu soția mea și a fost un coleg neprețuit în lucrare, care a dat dovadă de multe daruri de invidiat (știu că invidia este una dintre ispitele păstorilor) ale predicării.

Derek Tidball
Leicester
mai 2010

INTRODUCERE: NATURA IDOLATRIEI

Predicatori. Idoli. Nici vorbă! Aceste cuvinte nu se potrivesc unul lângă altul după cum un om de zăpadă nu își are locul într-o saună. Sau poate că totuși se potrivesc?

Apostolul Ioan încheie prima sa epistolă cu o pledoarie: „Copilașilor, păziți-vă de idoli” (1 Ioan 5:21). Ioan lansează o salvă ciudată tocmai la final, iar la o primă vedere nu pare a fi un mod potrivit pentru a încheia epistola. Având în vedere că nu a menționat subiectul idolatriei până în acest punct, inevitabil apar întrebări cu privire la motivul pentru care recurge la acest subiect ca ultimul său sfat.

Prima întrebare se referă la ce fel de idoli a avut Ioan în vedere¹. Luând în considerare îndelungata sa relație cu Efesus, unde era amplasat templul Dianeii, nu ar fi de mirare să se fi gândit literalmente la idoli vizibili. Idolii erau omniprezenți în lumea antică și niciun creștin din acea perioadă nu ar fi avut nevoie să fie convins de importanța avertismentului lui Ioan. Ei cunoșteau foarte bine puterea de seducție pe care o exercitau idolii.

Cu toate acestea, în context, salva lui Ioan pare a fi direcționată spre o altă țintă. Avertismentul pare că este în contrast deliberat cu versetul de dinainte, care vorbește despre creștini ca fiind „în Cel ce este adevărat, adică în Isus Hristos, Fiul Lui. El este Dumnezeu adevărat și viața veșnică” (1 Ioan 5:20). Consecința este că experiența creștină, spre deosebire de închinarea la idoli, se bazează pe adevăr, nu pe falsitate, pe autenticitate, nu pe

¹ Vezi Stephen S. Smalley, *1, 2, 3 John*, WBC 51, Waco, Word, 1984, p. 309–310; și, pe scurt: Colin G. Kruse, *The Letters of John*, PNTC, Grand Rapids, Eerdmans; Leicester, Apollos, 2000, p. 201.

prefăcătorie, și pe viață, nu pe moarte. Așadar, în loc de idoli tangibili, se prea poate ca Ioan să se fi gândit la învățăturile false pe care le-a denunțat fără echivoc de-a lungul epistolei, adică învățături care negau umanitatea trupezască a lui Cristos, care predicau un Mântuitor fals și denaturat.

Acesta este modul în care mulți au înțeles de-a lungul timpului cuvintele lui Ioan. Beda a înțeles la rândul-i în același mod când a scris:

Tu care Îl cunoști pe adevăratul Dumnezeu, în care ai viața veșnică, trebuie să te ții departe de învățăturile ereticilor care duc doar către moarte veșnică. După modelul celor care au făcut idoli în locul lui Dumnezeu, ereticii au corupt slava incoruptibilului Dumnezeu prin doctrinele lor șirete, care poartă pecetea lucrurilor coruptibile.²

Pe de altă parte, e posibil ca Ioan să fi preluat o idee pe care o menționase anterior. În 1 Ioan 2:16 și-a îndemnat stăruitor cititorii să nu iubească lumea, din moment ce este alcătuită din „pofta firii pământești, pofta ochilor și lăudăroșia vieții”. Lumea este plină de imagini care sunt plăcute ochilor și psihicului, stârnind lesne un apetit care nu poate fi satisfăcut niciodată. Astfel, aici se creează un alt idol care trebuie evitat. Ceea ce oferea lumea se poate să fi fost foarte seducător, dar în realitate era doar o fantomă și un moft fără sens. Avertismentul lui Ioan se dovedește a fi o concluzie potrivită, cu mai multe aplicații, a scrisorii sale și o aducere aminte necesară pentru noi toți de a fi vigilenți față de ispitirile ascunse ale idolilor de toate felurile.

Idolii vin sub diverse forme. Idolatria descrisă în Biblie este un concept complex și polivalent, chiar dacă extrem de clar în esența sa. Fundamental, se referă la „orice lucru care ocupă locul lui Dumnezeu”³. În mod tradițional, un idol era o imagine făcută

² Citat de Ben Witherington III, *Letters and Homilies for Hellenized Christians, Vol. 1, A Socio-Rhetorical Commentary on Titus, 1–2 Timothy and 1–3 John*, Downers Grove, IVP Academic; Nottingham, Apollos, 2006, p. 562.

³ B.F. Wescott, *The Epistles of John: The Greek Text with Notes*, Grand Rapids, Eerdmans, 1966, p. 197, citat în Smalley, *1, 2, 3 John*, p. 309.

de mâinile omului căreia, pe urmă, i se aducea, în mod nechibzuit închinare. Acesta este tipul de idolatrie care nu numai că a fost interzis în cele Zece Porunci⁴, ci a fost batjocorit fără milă de proroci.⁵ Idolii de acest tip încă se pot găsi în mai multe regiuni ale lumii.⁶

Idolatria apare la fel de des și în lumea vestică, chiar dacă nu există vreo imagine propriu-zisă care poate fi văzută.⁷ Aceasta se poate concretiza într-un element ce face parte din creația bună a lui Dumnezeu, un aspect al timpului liber sau o filosofie sau ideologie care dispune de o poziție privilegiată în sfera afectelor noastre. Mulți idoli sunt distorsiuni ale unor lucruri bune în esența lor. Importanța acestor lucruri poate deveni exagerată, transformându-le în obiecte la care ne închinăm, în scopuri în sine, în loc să rămână mijloace menite să ne conducă spre slujirea și glorificarea lui Dumnezeu. Reinhold Niebuhr a formulat această idee într-un mod tehnic afirmând că idolatria apare atunci când „transformăm o formă de vitalitate contingentă și relativă într-un principiu indeterminat ce ține de semnificație”⁸. Când acest fenomen are loc, adică atunci când ceva primește o prea mare importanță, oricât de bun ar fi acel ceva în sine, locul lui Dumnezeu este amenințat și inevitabil faptul devine distructiv pentru relația noastră cu El. Această formă de idolatrie este mult mai subtilă decât altele. Poate acționa ca un cancer, crescând silențios în noi, complet nedetectabil până când ajunge într-un stadiu mult prea avansat sau este prea târziu pentru a fi tratat. Așadar trebuie să fim vigilenți, după cum bine știe și Ioan.

⁴ Exodul 20:4–6; Deuteronomul 5:8–10.

⁵ 1 Împărați 18:16–46; Isaia 46:1–13; Ieremia 10:1–16.

⁶ În timpul unei vizite în Cuba, cu mulți ani în urmă, am descoperit că unul dintre aspectele lucrării pastorale ce avea loc atunci când o familie se convertea la Cristos era curățarea casei de idoli, pe care păstorul îi lua acasă și îi ardea.

⁷ Cu toate că lumea „dezvoltată” respinge imaginile literale, unele locuri pot deveni simboluri puternice ale idolatriei, ca de exemplu Wall Street, un simbol puternic al idolatriei capitalismului în fața căruia se închină mulți.

⁸ Reinhold Niebuhr, *The Nature and Destiny of Man*, Vol. 1, Londra, J. Nisbet, 1941, p. 178.

Idolii sinelui

IDOLUL AMVONULUI

Unii idoli sunt foarte apropiați de inima predicatorului. Aceștia au a face cu identitatea fundamentală a predicatorului și îi afectează percepția de sine atât la nivel personal, cât și la nivel vocațional. Idolii se agață de natura chemării de a fi predicatori și de tipul de oameni care răspund acelei chemări.

Se pot identifica trei astfel de idoli: idolul amvonului, idolul autorității (sau al puterii) și idolul popularității.

Descrierea amvonului ca un potențial idol poate fi un început ciudat, mai ales dacă folosim cuvântul „amvon” nu cu sensul de podium de la care vorbește predicatorul, ci ca sinonim pentru predicare propriu-zisă. Podiumul de pe care predică cineva poate avea o semnificație simbolică, reprezentând statutul predicatorului, care îi poate corupe motivațiile și poate deveni scop în sine. Înălțarea amvonului deasupra congregației poate sugera că predicatorul este deasupra acesteia ca autoritate sau sfințenie: predicatorul fiind la „doi metri deasupra oricărei slăbiciuni”. Totuși, în ziua de azi, șansele sunt foarte mari ca predicarea să se facă de la un expedient de podium, șubred și nesigur, împărțit cu un grup de muzicieni care abia dacă îi mai lasă predicatorului loc să stea în picioare. Diminuarea înălțimii și intruziunea altora în spațiul amvonului este un simbol, în unele cercuri, al slăbirii autorității predicatorului sau, în alte cercuri, reprezintă o acomodare „inocentă” la forme de comunicare potrivite culturii

contemporane. Totuși, amvonul ca podium nu este subiectul pe care îl analizăm.

Afirmații cu privire la predicare

Amvonul poate ajunge foarte ușor un idol din cauză că activitatea pe care o reprezintă – adică, predicarea – poate deveni un scop în sine. Predicatorii pot deveni amvoniști. Acest lucru nu înseamnă că tot ceea ce ține de predicare e și idolatrie. Departe de mine acest gând. Dumnezeu a dat învățători Bisericii Sale, oameni care joacă un rol foarte important în proclamarea, aplicarea și păstrarea integrității Evangheliei.¹ Chemarea la a fi predicator rămâne un privilegiu imens și susțin cu toată puterea importanța sa în planul și pentru căile lui Dumnezeu. El, într-un mod extraordinar, continuă să folosească predicatorii ca intermediari prin care nu doar că vorbește, ci aduce Cuvântul Său creator, dătător de viață și transformator în viețile oamenilor. Nu am nicio îndoială cu privire la semnificația sau eficacitatea sa potențială. Dumnezeu nostru este un Dumnezeu care încă de la început a vorbit, iar cuvintele Sale au făcut lucrurile să ia ființă. De-a lungul secolelor, a ales predicatori de un fel sau altul care să continue această lucrare de a transmite cuvintele Sale și de a produce efectul scontat.² După cum spune și Sydney Greidanus:

Predicarea actuală a Evangheliei... este o verigă indispensabilă în lanțul acțiunii răscumpărătoare a lui Dumnezeu care începe în vremurile Vechiului Testament și se termină în ultima zi a istoriei (Matei 24:14). Dumnezeu folosește predicarea contemporană pentru a aduce mântuirea oamenilor

¹ De exemplu: 1 Corinteni 12:28; Efeseni 4:11; Coloseni 1:28; 1 Timotei 2:7. Pentru o prezentare a lui Pavel ca învățător al Evangheliei vezi: Derek Tidball, *Ministry by the Book. New Testament Patterns for Pastoral Leadership*, Nottingham, Apollos; Downers Grove, IVP, 2008, p. 127–145.

² Teologia mea despre predicare este foarte asemănătoare cu cea a lui Peter Adam, *Speaking God's Words. A Practical Theology of Preaching*, Leicester, IVP, 1996, p. 15–56.

din ziua de azi, pentru a-Și zidi Biserica și pentru a aduce Împărăția Sa. Pe scurt, predicarea contemporană nu este altceva decât un eveniment răscumpărător.³

Oricare ar fi descrierile, parcursul care începe cu Moise, ajunge la prorocii evrei și la apostoli, apoi continuă de-a lungul secolelor până la formele contemporane ale predicării, constituie o cărare fără discontinuități și care dovedește o coerență semnificativă, dar în același timp demonstrează că există schimbare și evoluție. Predicarea rămâne un instrument semnificativ pe care Dumnezeu l-a folosit și pe care continuă să îl folosească sub îndrumarea Duhului Sfânt pentru a-Și comunica propriul Cuvânt celor pe care i-a creat. Prin urmare, predicarea a fost întotdeauna un barometru important pentru monitorizarea sănătății Bisericii de-a lungul secolelor. P.T. Forsyth a susținut importanța acesteia, dar, de asemenea, probabil că a avut dreptate când și-a început prelegerile intitulate *Positive Preaching and the Modern Mind* [Predicarea pozitivă și gândirea modernă], cu următoarea afirmație: „Se prea poate să fie un început mult prea cutezător, dar voi îndrăzni să spun că întregul creștinism rămâne în picioare sau cade prin predicare.”⁴ Într-adevăr, o astfel de afirmație este exagerată și începe să ne furnizeze indicii despre modul în care predicarea poate deveni idolatră.

Predicarea ca idolatrie

În ciuda acestor afirmații pozitive despre predicare, există semne că propovăduirea, împreună cu forma ei contemporană „predica”, este în pericol de a fi idolatrizată în unele cercuri. În prezent, numărul conferințelor, cursurilor de pregătire, atelierelor,

³ Sidney Greidanus, *The Modern Preacher and the Ancient Text: Interpreting and Preaching Biblical Literature*, Grand Rapids, Eerdmans; Leicester, IVP, 1988, p. 9. Mă raliez și eu acestei opinii, anume că observația nu se aplică la tot ce poartă numele de „predică”, ci e valabilă doar pentru proclamarea Cuvântului Domnului, pentru care avem doar o măsură de evaluare: Biblia.

⁴ P.T. Forsyth, *Positive Preaching and the Modern Mind*, Londra, Hodder and Stoughton, 1907, p. 3.

prelegerilor și publicațiilor care celebrează „slava predicării”⁵ a crescut foarte mult. În multe dintre acestea, rolul predicării – prin care se va înțelege „predicarea contemporană” – este preamărit, atribuindu-i-se statutul de mijloc esențial și indispensabil prin care poate fi revitalizată o biserică pe moarte, iar biserica sănătoasă poate fi umplută de oameni. Alte metode prin care se poate revitaliza o biserică sunt ignorate, iar alte semne ale unei biserici sănătoase sunt reevaluate pentru ca predicarea să primească locul cel mai de seamă.

Este ciudat faptul că numărul acestui gen de pretenții a crescut invers proporțional cu importanța predicării în mentalitatea populară⁶, dar direct proporțional cu intensificarea criticii la adresa ei, în cadrul bisericii.⁷ Cei care posedă o minte suspicioasă ar putea crede că cei care susțin puternic slava predicării suferă grav de disonanță cognitivă.⁸ Disonanța cognitivă ne determină să adoptăm strategii pentru a ne ușura disconfortul generat de conflictul dintre cunoașterea faptului că, în adevăr, poziția noastră nu poate fi susținută cu succes și devotamentul pe care îl afișăm față de această poziție și chiar promovarea ei până și în aceste condiții. De obicei, acest lucru se bazează pe convingerea eronată că, cu cât reușim să îi convingem pe mai mulți să creadă ceea ce noi credem, cu atât ideea noastră trebuie să fie mai adevărată. Este una dintre formele glumei despre notițele unui

⁵ Acesta este titlul nefericit, consider, al unei cărți excelente, de altfel, scrisă de Darrell Johnson, Downers Grove, IVP, 2009.

⁶ Există puține dovezi că aceasta ar fi în declin în biserică. În general, sondajele arată că este foarte apreciată de cei din interiorul bisericii, în timp ce masele participă la conferințe în care predicarea este punctul central. Vezi: Mark Greene, „Is anybody listening?”, *Anvil* 14, 1997, p. 283–294; și Ben Blackwell et al., *The View from the Pew*, Durham, Codec, 2009.

⁷ Cea mai sistematică (și eronată) critică se găsește în David Norrington, *To Preach or Not to Preach*, Carlisle, Paternoster, 1996.

⁸ Disonanța cognitivă se bazează pe cercetarea făcută de L. Festinger, H. Riecken și S. Schachter, *When Prophecy Fails*, San Francisco, Harper & Row, 1956, în care au explicat de ce membrii unui cult care au prorocit distrugerea lumii, și care nu a avut loc, au rămas în continuare membri ai cultului. Prozelitismul energic caracterizează deseori aceste grupuri.

predicator, unde la un moment dat scria: „Argument este slab, strigă mai tare!”

Un exemplu de asemenea statut exagerat acordat predicării se găsește în lucrarea unuia dintre cei mai respectați – și pe bună dreptate – predicatori, Martyn-Lloyd Jones. În prelegerile sale despre predicare a susținut că „nu există substitut”⁹ pentru ea. Analizând și alte forme ale slujirii, le-a catalogat ca fiind tratamente pentru simptome, mai degrabă decât leacuri care să vindece. El a considerat că cineva care Îl găsește pe Cristos în urma consilierii personale sau a lecturii individuale a Bibliei ori în urma ascultării unei predici televizate, a ratat cumva plinătatea evenimentului. „Însăși atmosfera”, scrie el, „de la adunarea laolaltă a creștinilor pentru a-L slăvi pe Dumnezeu și de a asculta predicarea Evangheliei” este parte a misterului de care se folosește Dumnezeu pentru a-Și împlini scopurile.¹⁰ Dar, oricât ar fi de benefic un asemenea context, rămâne un adevăr spus pe jumătate, în cel mai bun caz. Cu siguranță că nu este o idee bună să te debarasezi de dovezile biblice. Ștefan înaintea Sanhedrinului, famenul aflat pe drum dinspre Ierusalim înspre Etiopia, gardianul de la temnița din Filipi și oamenii care dezbăteau în Atena nu se conformează acestui model și nici nu au fost expuși modelului de predicare susținut de Lloyd-Jones. Dumnezeu nu este atât de limitat în lucrările Sale pe cât ne-am dori noi să fie. Este evident că Dumnezeu nu a citit cărțile noastre de reguli.

Citând din Efeseni 3:8–10 („pentru ca domniile și stăpânirile din locurile cerești să cunoască azi, prin Biserică, înțelepciunea nespus de felurită a lui Dumnezeu”), Lloyd-Jones susține că: „Întregul meu argument se bazează pe faptul că numai Biserica poate împlini acest lucru, și doar predicatorul poate face acest lucru cunoscut. El este pus deoparte de către Biserică... pentru a împlini

⁹ „No substitute” este titlul celui de-al doilea capitol din cartea lui Martyn Lloyd-Jones, *Preaching and Preachers*, Londra, Hodder and Stoughton, 1971.

¹⁰ Ibid., p. 43.

această funcție precisă, de a îndeplini această lucrare.”¹¹ În contextul mai amplu al textului, Pavel a vorbit, într-adevăr, despre chemarea sa ca apostol, dar și-a extins argumentația pentru a putea include Biserica, cu viața sa comunitară, ca mijloc prin care Dumnezeu vestește Evanghelia puterilor nevăzute din univers. Nu există niciun argument îndreptățit pentru a reduce acest rol „exclusiv la predicator”. Dumnezeu lucrează prin Biserică ca întreg, prin mulți martori, iar aceștia nu sunt toți predicatori. Atestarea vieților transformate ale membrilor, exercitarea dragostei de către aceștia și folosirea diferitelor daruri care se manifestă în trupul lui Cristos, toate sunt folosite de Dumnezeu, nu doar gura! Întreaga Biserică proclamă Evanghelia prin însăși existența sa vie.

Lesslie Newbigin se afla pe un teren biblic mult mai ferm când a scris despre misiune: „Eu susțin că singurul răspuns, singura hermeneutică a Evangheliei, este o congregație de bărbați și femei care o cred și trăiesc după învățăturile ei.”¹² Observați, vă rog, o congregație, nu un predicator.

Unii evanghelici au dezvoltat o perspectivă aproape sacramentală cu privire la predicare și susțin că e singurul mijloc sau cel puțin unul dintre puținele mijloace prin care Dumnezeu Își transmite harul în prezent. Aceștia sunt în pericol să înlocuiască sacramentele biblice ale botezului și Cinei Domnului cu sacramentul Cuvântului.¹³ Desigur că această perspectivă trebuie analizată în detaliu pentru că ne poate trimite către idolatrie la fel de ușor ca unele cocepții medievale și superstițioase cu privire la misa catolică.

Unii dintre contemporanii noștri vorbesc despre predicare ca fiind un ecou al încrederii lui Israel în Templu, încredere pe care Ieremia a denunțat-o atât de clar în predica sa despre Templu.¹⁴

¹¹ Ibid., p. 29, s.n.

¹² Lesslie Newbigin, *The Gospel in a Pluralist Society*, Londra, SPCK, 1989, p. 226.

¹³ Dietrich Bonhoeffer a susținut asta în *Wordly Preaching*, ed. C.E. Fant, Nashville, Thomas Nelson, 1975, p. 111.

¹⁴ Ieremia 7:1–18.